

مبانی بخش عمومی

در

اقتصاد اسلامی

حسن آقا نظری

تابستان ۱۳۹۰

نظری، حسن آقا، ۱۳۲۸ -

مبانی بخش عمومی در اقتصاد اسلامی / حسن آقا نظری، - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۰.
هشت، ۱۲۸ ص. (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۱۸۶. اقتصاد؛ ۱۷) (سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)؛ ۱۳۹۰. اقتصاد؛ ۵۶)

ISBN: 978-600-5486-51-3

بها: ۱۹۰۰۰ ریال

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. [۱۱۹]-۱۲۳؛ همچنین به صورت زیر نویس.
نمایه.

۱. اسلام و اقتصاد. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی. ج. عنوان.

۲۹۷/۴۸۳۳

BP ۲۳۰/۲۷/۶ م ۲ ۱۳۹۰

۲۲۲۶۹۴۳

شماره کتابشناسی ملی

مبانی بخش عمومی در اقتصاد اسلامی

تألیف: حسن آقا نظری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

ناشر همکار: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

حروفچینی و صفحه آرای: اداره چاپ و انتشارات پژوهشگاه

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۰

تعداد: ۲۰۰۰ نسخه

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۱۹۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵۱-۲۱۱۱۱ (انتشارات ۲۱۱۱۳۰۰)، شماره: ۲۸۰۳۰۹۰ ص.پ. ۳۷۱۸۵۳۱۵۱ • تهران: خ.انقلاب، بین وصال و قدس، نیش‌کوی آسکو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰ و ۶۶۹۷۸۹۲۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

تهران: بزرگراه جلال آل احمد، تقاطع بل یادگار امام، روبه‌روی پمپ گاز، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تلفن: ۴۴۲۳۴۸۴۲۲، شماره: ۴۴۲۳۸۷۷۷ □ تهران: خ.انقلاب، خ.ابوریحان، ش ۱۰۷ و ۱۰۹ - تلفن: ۶۶۴۰۸۱۲۰، شماره: ۶۶۴۰۵۶۷۸

Website: www.samt.ac.ir

Email: info@samt.ac.ir

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاه‌ها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند، امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقا کیفی و کمی منابع درسی از دوباره کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، چهلمین کار مشترک خود را با انتشار کتاب مبانی بخش عمومی در اقتصاد اسلامی به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند. این کتاب به عنوان منبع کمک‌درسی برای دانشجویان رشته اقتصاد در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد تهیه شده است.

امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند. در پایان لازم می‌داند از مؤلف محترم حجت‌الاسلام والمسلمین حسن آقا نظری مدیرگروه اقتصاد پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و ارزیابان محترم حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمدتقی گیلک و حجت‌الاسلام والمسلمین مجید رضایی سپاسگزاری و تشکر کند.

فهرست مطالب

۱	مقدمه
	۱. وظایف و اهداف اقتصادی دولت در لیبرالیسم و اقتصاد اسلامی
۵	بخش اول: دولت و اهداف و وظایف اقتصادی آن در لیبرالیسم
۶	مقدمه: مروری بر قلمرو دخالت دولت در اقتصاد
۸	فصل اول: دولت آزادی اقتصادی (دولت حداقل دخالت در اقتصاد)
۱۱	فصل دوم: دولت رفاه
۱۵	بخش دوم: دولت حقوق متقابل (دولت اسلامی)
۱۷	فصل اول: مبانی دخالت دولت اسلامی
۱۷	۱. تمایز هویت دولت اسلامی و دولت غیردینی
۱۸	۲. محدوده اختیارات دولت اسلامی
۱۹	۳. اصول و معیارهای اولویت‌بندی هزینه دولت اسلامی
۲۰	۴. رابطه عدالت، رشد و آزادی
۲۱	۵. پاسخگویی دولت اسلامی
۲۳	فصل دوم: حقوق بنیادین وظایف و اهداف دولت اسلامی
۲۴	۱. حق همگانی در مورد ثروت‌های طبیعی
۲۵	۲. آزادی اقتصادی محدود

۲۶ عدالت اجتماعی	۳
۲۶ ۱-۳. نظریه رالز درباره چپستی عدالت اجتماعی	
۲۹ نقد نظریه رالز	
۳۰ ۲-۳. عدالت اجتماعی از نظر اسلام	
۳۱ الف) مبانی معرفت‌شناسی عدالت اجتماعی در اسلام	
۳۴ ب) چپستی عدالت اجتماعی (تساوی در حق یا تساوی در برابر حق)	
۴۲ فصل سوم: فرآیند توسعه زمینه‌ساز عدالت اجتماعی	
۴۳ ۱. پیشینه جایگاه دولت در راهبرد توسعه -	
۴۳ ۱-۱. هدایت تجارت خارجی	
۴۴ ۲-۱. ساماندهی نظام مالی	
۴۴ ۳-۱. تشکیل سرمایه انسانی و دانش و دانایی	
۴۵ ۲. مبنای توسعه اجتماعی - اقتصادی از نظر آموزه‌های اسلامی (توسعه سرمایه انسانی)	
۴۵ ۱-۲. تحولات مفهوم توسعه	
۴۶ ۲-۲. تمایز مفهوم توسعه سرمایه انسانی و توسعه انسانی	
۴۷ ۳-۲. مروری بر پیشینه توسعه سرمایه انسانی	
۴۹ ۴-۲. سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش استعدادها	
۵۱ ۵-۲. بازسازی توسعه منابع انسانی بر اساس اندیشه اسلامی	
۵۷ نتایج	
۵۸ ۳. عدالت اقتصادی	
۵۸ ۱-۳. چپستی عدالت اقتصادی	
۶۰ ۲-۳. راهبردهای حقوقی عدالت اقتصادی	
۶۱ الف) کفالت عمومی	
۶۲ ب) کفالت دولت	
۶۵ ۳-۳. سیاست‌های راهبردی عدالت اقتصادی	
۶۵ الف) سیاست رویکرد به سازوکار بازار	
۶۷ ب) زیرساخت‌های سیاست‌های راهبردی مناسب	
۶۷ ج) سیاست‌های افزایش کارایی سازوکار بازار رقابت	
۶۸ د) سیاست‌های افزایش توان اقتصادی جامعه	
۶۸ ه) سیاست‌های مرتبط با کاهش فقر و توزیع مجدد درآمد	

۲. نظام مالیاتی کارآمد

۷۱	مفاهیم مالیه عمومی در آموزه‌های اسلامی
۷۲	فصل اول: مفاهیم درآمد مالیاتی در آموزه‌های اسلام
۷۲	مقدمه
۷۲	۱. انفال
۷۳	۲. فیه
۷۳	۳. طسق
۷۳	۴. قباله
۷۴	۵. عشر
۷۵	۶. خراج
۷۵	۷. مقاسمه
۷۵	۸. مقاطعه
۷۵	۹. «قنائح» و «صفایا»
۷۶	۱۰. اقطاع الاستقلال
۷۶	۱۱. بیت‌المال
۷۷	فصل دوم: مالیات‌های اسلامی با رویکرد فقهی
۷۷	۱. خمس
۷۸	۱-۱. درآمد خالص
۷۹	۲-۱. فعلیت درآمد
۷۹	۳-۱. درآمد کالایی
۸۰	۲. زکات و شرایط آن
۸۱	۱-۲. نرخ‌های زکات
۸۱	الف) نرخ زکات محصولات زراعی
۸۲	ب) نرخ زکات دام‌های سه گانه
۸۳	ج) نرخ‌های زکات نقدین (مسکوک طلا و نقره)
۸۳	۳. خراج
۸۳	۱-۳. مفهوم خراج و مقاسمه
۸۴	۲-۳. تفاوت ساختار حقوقی خمس و زکات با خراج
۸۸	فصل سوم: ویژگی‌های مالیات‌های اسلامی
۸۸	۱. گستردگی پایه‌ها در مالیات‌های اسلامی

۸۹	۱-۱. مالیات‌های ثابت
۸۹	۲-۱. مالیات‌های حکومتی با پایه ثابت و نرخ متغیر
۹۰	۳-۱. مالیات‌های حکومتی متغیر
۹۰	الف) مالیات بر درآمد
۹۱	ب) مالیات بر ثروت
۹۲	۲. یکنواختی نرخ‌های مالیاتی با پایه و نرخ ثابت
۹۲	۱-۲. نرخ تناسبی
۹۲	۲-۲. نرخ تصاعدی
۹۲	۳-۲. نرخ نزولی
۹۴	۳. نرخ مالیات با پایه ثابت و نرخ متغیر (خراج)
۹۷	۴. مالیات‌های اسلامی و توزیع درآمد
۹۷	۵. تأثیر مالیات‌های اسلامی بر رشد اقتصادی
۹۸	۱-۵. عرضه
۹۸	الف) اثر مالیات‌ها بر بیس‌انداز
۹۹	ب) اثر مالیات‌ها بر سرمایه‌گذاری
۱۰۰	ج) اثر مالیات‌ها بر عرضه کار
۱۰۱	۲-۵. تقاضا
۱۰۳	فصل چهارم: نظام مالیاتی مطلوب با رویکرد آموزه‌های اسلامی
۱۰۳	مقدمه
۱۰۵	۱. گستردگی پایه مالیاتی
۱۰۷	۲. نرخ متناسب مالیاتی
۱۰۸	۳. شرایط اجتماعی - فرهنگی نظام مالیاتی مطلوب
۱۱۱	فصل پنجم: چالش‌های نظام مالیاتی جمهوری اسلامی ایران و راه‌حل‌ها
۱۱۱	۱. تصویر کلی از عملکرد نظام مالیاتی کشور
۱۱۶	۲. زیرساخت ناهنجار مالیات‌ستانی در ایران
۱۱۷	۳. شکل‌گیری فرآیند هنجار تمکین مالیاتی
۱۱۹	منابع و مآخذ
۱۲۵	نمایه

مقدمه

تاریخچه تئوری‌های علمی بخش عمومی بیانگر چالش ریشه‌دار درباره تعیین اهداف و وظایف دولت و مکانیزم تحقق آنهاست. گروهی مانند «هایک» دولت حداقل را مطرح و دخالت آن را در حوزه اقتصاد برنمی‌تابند. در مقابل گروهی با تفکرات سوسیالیستی، دولت حداکثر را پیشنهاد می‌کنند. بی‌شک ناکارآمدی این دو نگرش افراطی در تجربه عملی، زمینه‌ساز پیدایش نظریات اعتدال‌گرایانه در این ساحت بوده است از این‌رو تئوری دولت منضبط و کارآمد مطرح و در نتیجه دخالت دولت و هدایت‌گری آن در موارد شکست بازار و مکانیزم بازار در غیر این موارد پذیرفته شده است.^۱

از منظر اسلام، حاکمیت اهداف و وظایف اقتصادی بر عهده دارد. بر همین اساس دولت اسلامی با رویکرد دولت‌های مطرح در تئوری‌های کلاسیک و نئوکلاسیک تفاوت ماهوی دارد؛ از این‌رو، در بخش اول کتاب، دیدگاه کلی کلاسیک‌ها و نئوکلاسیک‌ها به عنوان دولت آزادی اقتصادی و دولت رفاه به صورت فشرده بررسی می‌شود و سپس وظایف و اهداف اقتصادی دولت اسلامی مطرح خواهد شد. در بخش دوم نیز نظام مالیاتی کارآمد از نظر آموزه‌های اسلامی بحث و بررسی خواهد شد. فرضیه‌هایی که مباحث این دو بخش بدان‌ها می‌پردازد چنین است:

۱. دولت اسلامی، دولت حقوق متقابل ملت و دولت است؛
۲. یکی از مهم‌ترین وظایف دولت اسلامی، شکل‌دهی فرآیند توسعه انسان‌دوستانه است؛
۳. در این فرآیند، توسعه و عدالت اجتماعی اقتصادی دو محصول یک راهبرد به حساب می‌آید؛
۴. از جهت‌های کلی حاکم بر مالیات‌های اسلامی در زمینه پایه و نرخ مالیات و شرایط فرهنگی مالیات‌ستانی، می‌توان خطوط کلی نظام مالیاتی کارآمد و مطلوب را استنتاج نمود.

تحقیق در این فرضیه‌ها در قالب دو عنوان کلی ذیل انجام پذیرفته است:

۱. وظایف و اهداف اقتصادی دولت در اقتصاد اسلامی
 ۲. نظام مالیاتی کارآمد
- در عنوان نخست از موضوعات دولت آزادی اقتصادی و دولت رفاه به‌طور خلاصه و مقدماتی بحث می‌شود و سپس دولت حقوق متقابل، که محور اصلی بحث این قسمت را تشکیل می‌دهد به‌طور تفصیل بررسی و پژوهش خواهد شد. در این محور به مباحثی از قبیل: حقوق بنیادین، وظایف و اهداف اقتصادی، عدالت اجتماعی، فرآیند توسعه زمینه‌ساز عدالت اجتماعی و مبانی توسعه اجتماعی اقتصادی (توسعه نیروی انسانی) و عدالت اقتصادی پرداخته شده است. در محور دوم نیز موضوعاتی همچون: مفاهیم مالیه عمومی در آموزه‌های اسلامی، مالیات‌های اسلامی با رویکرد فقهی، ویژگی‌های مالیات‌های اسلامی، نظام مالیاتی مطلوب با رویکرد به آموزه‌های اسلامی و چالش‌های نظام مالیاتی جمهوری اسلامی ایران و راه‌حل‌ها تحقیق و پژوهش شده است.
- بی‌شک پژوهش‌هایی از این دست، گام اول به شمار می‌آید؛ امید است دغدغه‌داران اقتصاد اسلامی گام‌های بعدی را بهتر از این بردارند و زمینه تکامل این شاخه از دانش اقتصادی را که ضرورت همه‌جانبه دوران معاصر است، فراهم آورند.